

П. Карышковский.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIII

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

І. В. Бруяко – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;

О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

І. В. Немченко – к.і.н., керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;

О. Б. Дьомін – д.і.н., проф. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

І. С. Гребцова – д.і.н., зав. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;

О. М. Луговий – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;

В. В. Чепіженко – викл. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;

М. Д. Руссєв – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);

О. В. Сминтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 5 від 18 лютого 2021 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021. –
442 с.

ISBN 978-617-689-412-4

*Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів
XIII ювілейних читань пам'яті П. Й. Каришківського, міжнародної
конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12–13 березня 2021 р.*

Збірка видана за спонсорської підтримки

І. М. Ковалья, В. О. Кравця, В. В. Левчука та С. Парадісопулоса

ISBN 978-617-689-412-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)

© Колектив авторів, 2021

© Одеський національний

університет імені І. І. Мечникова, 2021

М. А. Лобанова (Одеса)

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПЛАНУ ТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ САБАТИНІВКА І ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ

Вступ. Сабатинівка І – відома пам'ятка етапу Кукутень А – Трипілля В1 у Середньому Побужжі. Матеріали з поселення опубліковані у численних наукових працях¹. Найчастіше у них згадується виразний керамічний комплекс. Саме ця група знахідок є найрізноманітнішою та розглядається як «еталонна» при описі пам'яток сабатинівського типу культурного комплексу Кукутень-Трипілля (КККТ)². Однак план цього поселення не був опублікований, а відкриті об'єкти детально не охарактеризовані.

Коротка історія досліджень і стан проблеми. Розкопки поселення розпочалися у 1932 р. (під керівництвом П. Харламповича) і продовжилися у 1938–1939 рр. (під керівництвом О. Ф. Лагодовської та А. В. Добровольського) та у 1947–1948 рр. (під керівництвом А. В. Добровольського). У 2010-х рр. дослідження Сабатинівки І поновилися під керівництвом Д. В. Кіусака (ОАМ НАН України та ОНУ імені І. І. Мечникова).

Презентуючи результати археологічних досліджень пам'ятки, А. В. Добровольський опублікував план поселення зі спорудами Сабатинівської культури доби пізньої бронзи та надав лише короткий опис споруд КККТ³. В такому випадку необхідним є огляд польової документації та звітів, які зберігаються в архівах. Попередньо частково були опубліковані планіграфічні дані з розкопок 1938–1939 рр. із зібрань ОАМ НАН України, але вони не дали чіткого розуміння розташування окремих об'єктів⁴. У даній роботі аналізуються матеріали з наукових архівів ОАМ НАН України ІА НАН України і опубліковані результати досліджень та здійснено спробу реконструкції плану поселення Сабатинівка І⁵.

Загальний опис схеми. Базовою для запропонованого плану поселення стала схема розкопу 1932 та 1938–1939-х рр.⁶ Розкопи 1932 та 1938 рр. розташовані повздовж урвища р. Південний Буг, а досліджувана ділянка 1939 р. була відкрита північніше (прирізка). Саме ця ділянка відзначена як та, де трипільський матеріал домінує за кількістю серед знахідок. Протягом досліджень 1947–1948 рр. відкрито розкопи на захід від попередніх розкопів та на північний схід. На першій ділянці відкрито розкопи з шаром лише доби пізньої бронзи, враховуючи вісім житлових споруд, на другій – розкопи та шурфи містили лише шар КККТ⁷. В центральній частині поселення у

стратиграфії простежуються два культурні шари. Пропонуємо розглянути виявлені об'єкти більш детально нижче.

Скупчення мушель Unio (1932)

Саме цей об'єкт відображений максимально схематично на запропонованому плані поселення (рис. 1, 1). Локалізація скупчення є складною насамперед через складність локалізації самої ділянки розкопу 1932 р. За схемою та даними, які були опубліковані Ф. Козубовським, площа розкопу складала 100 кв.м. та була поділена двома лініями (повздож берегу) А та В⁸. У той же час на схемі з квадратною сіткою розкопів наступних років (1938–1939) ця ділянка відзначена лише з однією лінією – А (квадрати 33А–38А)⁹. З польових щоденників розкопів О. Ф. Лагодовської відомо, що ділянка з лінії В досліджувалася і у 1932 і у 1938 рр.¹⁰ Ймовірно, при розкопках 1932 р. вивчення культурного шару не було завершено і у 1938 р. квадрати лінії Б «докопувалися» починаючи з глибини 2,30 м. Допустимим є те, що лінії А та В розкопу П. Харламповича могли не відповідати лініями А та В розкопу О. Ф. Лагодовської. Звісно, ці ділянки у період з 1932 р. по 1938 р. були пошкоджені, а лінія А взагалі могла бути частково знищеною через своє розташування на самому краю берегового урвища.

Головне, що необхідно зазначити, ця ділянка характеризується численними скупченнями різних розмірів мушель *Unio*¹¹. Умовні контури об'єктів нанесені на схему та можуть не точно відповідати їх реальним масштабам.

Площадки у квадраті 3А (1938) та розкопах Т-Ф (1948)

Запропоновані для розгляду площадки об'єднані своїм розташуванням (рис. 1, 2-3). Ділянка знаходилася на відстані приблизно 26 м на захід від «основного» розкопу (кв. 25-45) та вирізняється вищим розташуванням на надзаплавній терасі р. Південний Буг¹². Від площадки 3А лишилась її північна частина, яка являла собою скупчення обпаленої глини розміром приблизно 1,5×0,5 м та була виявлена на глибині 0,75–0,90 м (рис. 2).

При дослідженнях 1948 р. було відкрито розкоп Т, який прирізався до розкопу з квадратами 1АВ–4АВ 1938 р. Коли було виявлено залишки площадки повздож високого берегу на глибині 1,0–1,1 м, було відкрито додатковий розкоп Ф, де також було виявлено її залишки¹³.

З об'єктів походять невеликі колекції знахідок. Столовий посуд представлений фрагментами кубків та горщиків із заглибленим орнаментом.

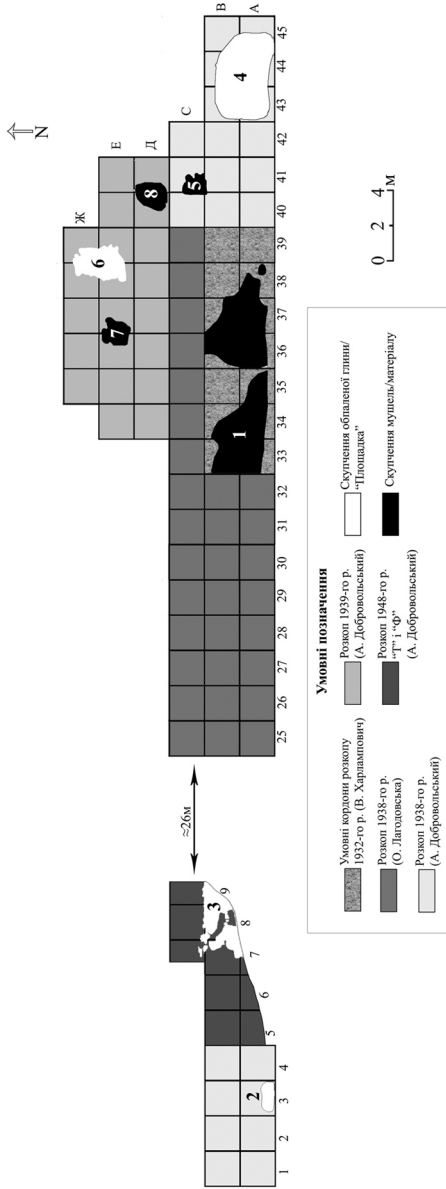

Рис. 1. Сабатинівка I. Розкопи 1932-го, 1938-1939-х та 1948-х рр. з об'єктами.

Рис. 2. Фото об'єкту у квадраті 3А з наукового архіву ОАМ (ОГИМ 69040/59)

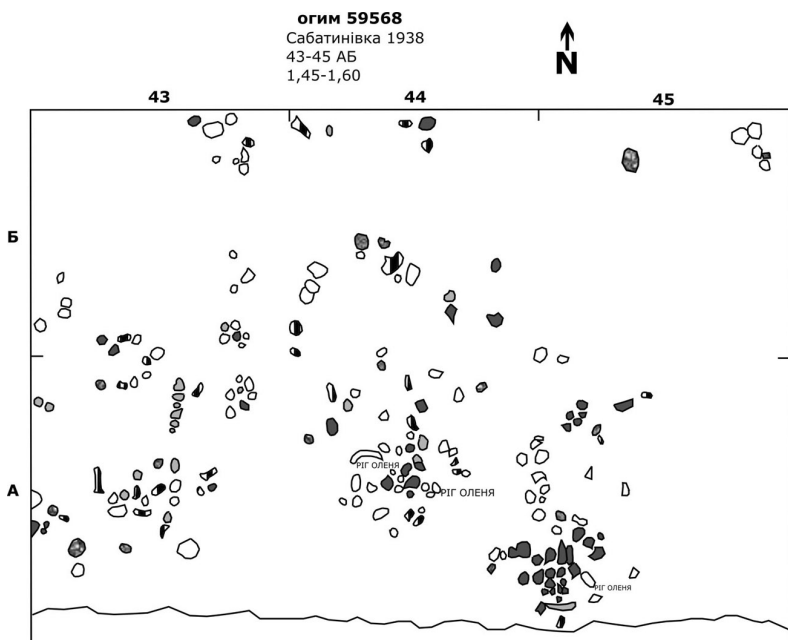

Рис. 3. Креслення (промальовка) «площадки АД» наукового архіву ОАМ

«Площадка АД» (1938)

Об'єкт знаходився у квадратах 43–45АВ на глибині 1,45–1,60 м (рис. 1, 4). Знахідки поширені у всіх ділянках квадратів, але у східній частині квадратів 45АВ їхня кількість значно зменшується. У польових щоденниках та на музейних шифрах об'єкт має назву «площадка АД». Цікаво, що за польовим описом переважною групою знахідок на об'єкті є керамічні матеріали (62%), а залишки обпаленої глини не є численними (5% від загальної кількості знахідок)¹⁴. Це відповідає і кресленню ділянки (рис. 3). Уламки обпаленої глини аморфно розповсюджені площею об'єкту і лише у південній частині квадратів 44А–45А простежується їх невеличке скупчення. Звісно, що такий розподіл знахідок не є характерним для площадок. Причини для ідентифікації даного об'єкту як площадки у документах не зазначені, але деякі ми можемо припустити. По-перше, «площадка АД», як і площадки, описані вище, з часом руйнувалася в умовах свого розташування. По-друге, на поселеннях КККТ відомими є «неспалені споруди» або «ймовірні споруди». Наприклад, контури споруд 1 та 2 з розкопу 5 при дослідженнях поселення етапу VII Небелівки у 2014 р. були ідентифіковані за насиченістю культурного шару матеріалом¹⁵. Такі залишки пояснювалися дослідниками як наслідок руйнування будівлі з мінімальним використанням глини при будівництві дерев'яних споруд.

Скупчення у квадраті 41С (1938)

У квадраті 41С спостерігається скупчення знахідок розміром приблизно 2×1 м у західній частині квадрату (рис. 1, 5). За польовим описом на ділянці зафіксовано 138 одиниць знахідок, де за кількістю домінують фрагменти кераміки (50,7%) і уламки кісток тварин (42,7%), та нечисленними є невеличкі шматки обпаленої глини (5,9%) та кременеві знаряддя (1 знахідка)¹⁶. На польовому кресленні також відображено численні мушлі *Unio* серед знахідок.

Об'єкти з розкопу 1939 року

Ділянка розкопу 1939 р. мала загальну площу 74 кв. м та налічувала у собі три об'єкти – скупчення обпаленої глини («площадку») та два скупчення мушель *Unio*.

«Площадка» була невеликого розміру (трохи більше 2×2 м) і за польовим описом була розташована на квадратах 38ЕЖ–39ЕЖ на глибині 1,80–2,10 м (рис. 1, 6). Але за планіграфічними даними скупчення матеріалу на цій ділянці продовжилося до глибини 2,5 м. Об'єкт характеризувався, окрім шару обпаленої глини, наявністю фрагментів кераміки (50 одиниць) та уламків кісток тварин (29 одиниць), в тому числі двох рогів оленя. При розборі «площадки»

виявлено кістки тварин (9 одиниць), фрагменти кераміки (44) та відмічалася велика кількість мушель *Unio*¹⁷.

Скупчення мушель на ділянці були опуклої овальної форми (рис. 1, 7-8). Перший об'єкт на квадратах 36–37 Е знаходився на глибині 1,80–2,10 м і, окрім численних мушель *Unio*, налічував 27 уламків кісток та 54 фрагментів кераміки. Другий об'єкт розташований на квадратах 40Д–41Д на глибині 2,50–2,70 м. Знахідки зі скупчення детально не репрезентовані у польовій документації та колекціях.

Дискусія. Аналіз архівних матеріалів та літератури допоміг виявити та локалізувати на плані 4 «площадки» (скупчення обпаленої глини), 3 об'єкти зі скупченням мушель *Unio* та одну ділянку зі скупченням кераміки та кісток на невеличкій частині одного квадрату. Цікавим є питання відношення об'єктів один до одного. Для порівняння необхідно розглянути інші доступні плани поселень для пам'яток етапу В1 у Середньому Побужжі.

Для пам'яток сабатинівського типу план поселення є відомим для Березівської ГЕС (дослідження 1960-х рр. під керівництвом В. П. Цибескова)¹⁸. Тоді було досліджено частину поселення площею 1500 кв. м. За запропонованим планом, площадки розташовані у вигляді секторів кіл. Частина поселення розташована повздовж берегу р. Південний Буг. Площадки I та II були відкриті, ймовірно, вже частково пошкодженими. При описі землянок поселення Березівська ГЕС В. П. Цибесков говорить про наявність у них шарів з мушлями *Unio* та численними залишками обпаленої глини. Також дослідженими були господарські ями та «жертovníки». Цікавою є інтерпретація заглиблених споруд, в тому числі на Березівській ГЕС, як «поховані будівлі», які раніше описувалися у роботах як землянки та напівземлянки¹⁹. Скупчення *Unio* на значній глибині з розкопів Сабатинівки I теж можуть бути рештками таких ям.

Повертаючись до плану поселення Сабатинівка I, пропонуємо розглянути деякі можливі інтерпретації. Скупчення матеріалу у квадраті 41С знаходиться значно глибше за «площадку АД». Подібно розташуванню об'єктів поруч з площадками на Березівській ГЕС (наприклад, споруда VI), ми допускаємо, що об'єкт у квадраті 41С може бути господарською ямою біля житлової споруди. Але відкритим запитанням залишається характер самої «площадки АД». Чи був це насичений культурний шар, або це залишки «ймовірної споруди»?

Об'єкти з розкопу А. В. Добровольського 1939 р., на нашу думку, інтерпретуються дещо варіативніше.

Центральною на ділянці є «площадка» розміру трохи більше 2×2 м. Поруч з «площадкою» розташовані 2 скупчення. Скупчення з

західного боку знаходиться на одній глибині з «площадкою». Матеріали з об'єкту окремо відображені у польовому описі, і вони відповідають КККТ. Ймовірно, це була господарська яма поруч зі спорудою.

Треба зазначити, що сама «площадка» у квадратах 38-39ЕЖ вирізняється не дуже потужним шаром обпаленої глини, яка описувалася як «площадка плиткова та грудкова»²⁰. Шар обмазки лише зустрічається у верхньому шарі об'єкту і про розборі «площадки» її кількість є невеличкою. Цікавим є те, що культурний шар ділянки на нижчому горизонті «площадки» (2,30–2,50) багатий на різноманітні знахідки, що простежується і за польовими кресленнями. Окрім фрагментів посуду (19 одиниць) та уламків кісток тварин (17 одиниць), за описом з культурного шару походять: кістяний серп, 2 зернотерки, 6 рогів оленя, череп бика, фрагмент зооморфної статуетки (ріг). Можливо, у випадку даного об'єкту ми маємо справу не з площадкою, а з заглибленою ритуальною спорудою, яка з часом стала ямою для поховання спаленої будівлі.

Скупчення зі східної сторони від «площадки» знаходиться на значно більшій глибині. На відміну від скупчення з західної сторони розкопу, матеріали з даної глибини у колекції ОАМ НАН України не присутні. А. В. Добровольский не виключав наявності певного «дотрипільського» шару. Саме він, на думку автора розкопок, характеризувався численними знахідками знярядь з кременю і мушель²¹. Об'єкт на квадратах 40Д-41Д міг відноситися і до цього шару. Отже, його інтерпретація є проблемною.

Площадки з квадратів 3А та розкопів Т і Ф не є максимально інформативними. Ми можемо лише стверджувати, що це були залишки споруд з виразним, хоча і нечисленным, трипільським матеріалом.

Висновки. Таким чином, аналіз архівних джерел пам'ятки Сабатинівка I дав можливість зробити реконструкцію плану цього трипільського поселення з відкритими протягом досліджень 1930–40-х рр. об'єктами. Найбільша їх кількість зафіксована на ділянці розкопок 1938–1939 рр. Виявлено чотири групи об'єктів, які пов'язані змістовним зв'язком: 1) площадки на розкопі з квадратами 1АВ-4АВ та розкопів Т і Ф, 2-3) дві ймовірні споруди (1938 та 1939 рр.) і господарські ями при них та 4) численні скупчення мушель *Unio* (розкопи 1932 та 1938 рр.). Об'єкти останньої групи, які знаходилися на прибережній частині розкопів 1932 та 1938 рр., могли бути залишками «землянки» або декількох «землянок», подібних відкритим землянкам на Березівській ГЕС.

Не дивлячись на поширену фіксацію знахідок та наявність планіграфічних даних, розглянуті архівні матеріали не є вичерпними. В нас відсутні профілі об'єктів та їхня детальна фотофіксація. Звісно, це визначалося умовами, прийнятими на час проведення розкопок. Але у зв'язку з цим ми не можемо точніше інтерпретувати виявлені об'єкти.

Результати цього дослідження допоможуть більш детально аналізувати матеріальні знахідки з пам'ятки – з урахуванням контексту, що в свою чергу надасть можливість дізнатися про характер використання споруди. Наприклад, чи це були житлові будівлі або будівлі ритуального призначення.

¹ Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений (III-II тыс. до н.э.). МИА 10, 1949.; Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины. В: В. М. Массон и Н. Я. Мерперт (отв.ред.). Энеолит СССР. Москва: Наука, 1982. С. 166-347.

² Бурдо Н. Б. Место памятников сабатиновского типа в структуре культурного комплекса Кукутень-Триполье // МАСП, 2015. № 13. С. 11-26.

³ Добровольський А. В. Перше Сабатинівське поселення // АП УРСР, 1952. Вип. 4. Рис. 1, С. 73.

⁴ Лобанова М. А. Планіграфія трипільського поселення Сабатинівка I за матеріалами розкопок 1938-1939-х рр. // Емінак, 2020. Вип. 1 (29). 277-291.

⁵ Козубовський Ф. А. Археологічні дослідження на території БОГЕСу 1930-1932 рр. Підсумки археологічних розвідкових робіт в районі майбутнього підтоплення Бозької гідроелектроцентрالی. Київ: НКО УСРР, ВУАН, 1933. С. 71-87.; Науковий архів ОАМ НАН України інв. №№59103, 59106-59108, 59563, 59567, 59568.; Науковий архів ІА НАН України №№ 1947/3, 1948/1.

⁶ Лобанова М. Планіграфія... Рис. 1.

⁷ Добровольський А. В. Перше Сабатинівське ...С. 79.

⁸ Козубовський Ф. А. Археологічні дослідження на території БОГЕСу...С. 72, табл. 1.

⁹ Лобанова М. А. Планіграфія...рис. 1.

¹⁰ Дневник раскопок в селе Сабатиновке А. Добровольского (тетрадь №1). Науковий архів ОАМ НАНУ №59106. Арк. 23-26

¹¹ Козубовський Ф. А. Археологічні дослідження на території БОГЕСу...С. 73.

¹² Лобанова М. А. Стратиграфія поселення Сабатинівка I. FORUM OLBICUM III: до 70-річчя з дня народження В.В. Крапівіної. Матеріали міжнародної археологічної конференції (м. Миколаїв, 4-6 травня 2020 р.). Миколаїв: Лукумор'є, 26-27.

¹³ Добровольський А. В. Щоденник розкопів в с. Сабатинівці Грушківського району Одеської області. Науковий архів ІА НАНУ 1948/1. Арк 33-37, арк. 45., креслення розкопів Т, Ф.

¹⁴ Дневник раскопок в селе Сабатиновке... Арк. 16-17.

¹⁵ Видейко М.Ю., Чепман Дж., Бурдо Н.Б., Гайдарска Б., Церна С.В., Рудь В.С., Киосак Д.В. Комплексные исследования оборонительных сооружений,

производственных комплексов и остатков построек на трипольском поселении у села Небелевка // SP, 2015. №2. С.155-159

¹⁶ Дневник раскопок в селе Сабатиновке ... Арк.21-22; Креслення інв. №59568.

¹⁷ Дневник раскопок в селе Сабатиновке А. Добровольского. Науковий архів ОАМ НАНУ №59108., арк. 22, 28-30.; Креслення інв. №59568.

¹⁸ Цыбесков В.П. Некоторые итоги исследования Березовского поселения // МАСП, 1971. Вып. 7. Рис. 1, С. 190.

¹⁹ Бурдо Н.Б., Видейко М.Ю. «Погребенные дома» и ритуал сожжения поселений Кукутень-Триполья. Культурные взаимодействия. Динамика и смыслы: Сборник статей в честь 60-летия И.В. Манзуры. Кишинев, 2016. С. 175-190.

²⁰ Дневник раскопок в селе Сабатиновке... Арк. 22.

²¹ Добровольский А. В. Поселение трипольской культуры в с. Сабатиновка на Южном Буге // МАСП, 2016. Вып. XIII. С. 273.

О. М. Луговий (Одеса)

ЩЕ РАЗ ПРО МАВРОКАСТРОН ТА АСПРОКАСТРОН. «ЧОРНЕ» ІМ'Я «БІЛОЇ» ФОРТЕЦІ?

Досить добре відомий той факт, що сучасне місто Білгород-Дністровський протягом своєї довгої історії неодноразово змінювало назву. Численні назви, більшість із яких є власне перекладом різними мовами того самого поняття «Біла фортеця» чи «Білий гóрод», сьогодні різноманітно використовуються як брендові та популяризуються. Ми звернемося у цьому огляді лише до питання антонімічної пари грекомовних назв Аспрокастрон та Маврокастрон. Обидві назви мають багату джерельну базу. Однак вже давно дослідники історії середньовічних міст Молдавії перебувають у сумніві щодо того, що одне і те саме місто могло в принципі носити імена протилежних кольорів. І якщо Аспрокастрон, здається, не викликає підозр в своїй ідентифікації, то чим же тоді є Маврокастрон текстів джерел?

Вперше «біла» назва зафіксована за Білгородом у X ст. В трактаті «Про управління державою» василевс Константин Порфірогенет вказав, що в землях пачінакітів (печенігів) від ріки Данастра в напрямку до Болгарії розташовані порожні старовинні фортеці, кастра. Перший з цих кастронів названий печенігами Аспрон, як наївно пояснює василевс, «через те, що його камені здаються білими»¹. Чотири інші укріплення носять впевнено тюркські назви і не локалізовані, отже не можуть допомогти і в надійній локалізації Аспрона. Та є всі підстави вважати, що йдеться про колишню Тіру та майбутній Аспрокастрон. Хоча назва Аспрон є грекомовною, але мав

Перелік скорочень**Список сокращений****Abbreviations**

AB – Археологические вести

АДУ – Археологічні дослідження на Україні

АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АИУ – Археологические исследования на Украине

АКМ – Археологические культуры Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АО – Археологические открытия

АП – Археологічні пам'ятки

БАЭ – Бугская археологическая экспедиция

БФ – Боспорский феномен

ВДИ – Вестник древней истории

ВХНУ – Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

ЗОО – Записки Одесского археологического общества

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей

ИА АН УССР – Институт археологии Академии Наук УССР

ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України

ИГАИМК – Известия Государственной академии истории материальной культуры

ИИАК (ИАК) – Известия императорской археологической комиссии.

ИИМК АН СССР – Институт истории материальной культуры Академии Наук СССР

ИРАИМК – Известия Российской академии истории материальной культуры

КККТ – Культурний комплекс Кукутень-Трипілля

КСИА – Краткие сообщения Института археологии

КСОГАМ – Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея

МАПП – Матеріали з археології Північного Причорномор'я

МАСП – Матеріали по археології Северного Причерноморья

МГУ – Московский государственный университет

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР

НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной Академии Наук Украины

- НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НГУ – Николаевский государственный университет
НИЦ – Научно-исследовательский центр
НКМ – Николаевский краеведческий музей
НО – Надписи Ольвии (1917-1965). М., 1965.
НС – Нумизматика и сфрагистика
НЭ – Нумизматика и эпиграфика
ОАМ НАН України – Одеський археологічний музей Національної академії наук України
ОНУ імені І.І. Мечникова – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
РА – Российская археология
РАЕ – Российский археологический ежегодник. Санкт-Петербург.
СА – Советская археология
САИ – Свод археологических источников.
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса
СХМ – Сообщения Херсонского музея
Тр. ГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie: dokumenty. Lwów,
AHME – Analecta hymnica medii aevi
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
IGBR – Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Serdicae, 1970. Vol.1. Ed.2.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
JRA – The Journal of Roman Archaeology
JRS – The Journal of Roman Studies
MPH – Monumenta Poloniae Historica
MS – manuscript – рукопис, манускрипт
RIC – The Roman Imperial Coinage. Зокрема: RIC II – Roman Imperial Coinage. Volume 2: Vespasian to Hadrian / Ed. Mattingly H., Sydenham E. A. London, Spink & Son, 1926.
SNG – Sylloge Nummorum Graecorum
SP – Stratum plus
ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska–Kuraś i S. Kuraś. Wrocław
ZfN – Zeitschrift für Numismatik

<i>Зміст</i>	<i>Содержание</i>	<i>Contents</i>
<i>Немченко І. В.</i> 100-річчя Петра Йосиповича Карышковського (1921–1988).....		5
<i>Демин О. Б.</i> Путь к античной нумизматике: формирование научных интересов П. О. Карышковского		14
<i>Сапожников И. В.</i> К 100-летию профессора П. О. Карышковского: жизнь и творчество по сокращенной программе.....		21
<i>Избаи-Гоцкан Т. А., Колесниченко Е. А.</i> К вопросу о творческом наследии Петра Осиповича Карышковского		33
<i>Агульников С.</i> Комрат-ХV – новое поселение античного периода в Буджакской степи.		37
<i>Ardeț A.</i> A new reinterpretation of a type of North Pontic amphora discovered in Dacia at Drobeta.....		45
<i>Белецкая О. В.</i> «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.)		48
<i>Bodzek J.</i> Coins struck in the Black Sea Region donated by Stanislaw Mineyko in the collection of the National Museum in Krakow		57
<i>Бодзек Я., Мызгин К.</i> По разным сторонам стены: находки монет Боспорского царства на Верхнегерманском и Ретийском Лимесе....		61
<i>Булатович С. А.</i> Колхидки в собрании Одесского археологического музея		71
<i>Бурдо Н. Б.</i> 100-річний ювілей Марії Гімбутас		76
<i>Відейко М.Ю.</i> «Усатівські війни»: пошуки супротивника.....		83
<i>Главенчук А. В.</i> Объекты зооморфной скульптуры и технология их изготовления на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2		89
<i>Головка О. Б.</i> Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту)		96
<i>Гордієнко Д. С.</i> Трансформації в українській торгівлі пізнього середньовіччя за дослідженнями Михайла Грушевського		103

<i>Гребенников В. Б.</i> История исследований поселений бронзового века в Нижнем Побужье.....	110
<i>Гребцова И. С.</i> Картины голландского караванджиста Геррита ван Хонтхорста в европейских музеях	116
<i>Грицюта О. О.</i> Експериментальні дослідження на базі Анетівської палеолітичної експедиції протягом польового сезону 2020 р.....	127
<i>Гуменний В. Л.</i> «ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»: Вірменія в контексті репрезентації римської політики на Сході в добу Траяна.....	132
<i>Демчук С. А.</i> Еразм Роттердамський, «Світське застілля» та «реформа» бенкету	138
<i>Димидюк Д. А.</i> Наконечник важкого списа з території Двіну (X–XIII ст.).....	145
<i>Добролюбский А.О., Смирнов И.А.</i> «...Что тут хан имел в виду...»?	150
<i>Зелинский А. Л.</i> Антиох II и Родос во время II Сирийской войны: возможная цель военного альянса.....	158
<i>Иванова С. В., Красножон А. В.</i> Археологические поиски Хаджибейского замка.....	164
<i>Івлєв К. О., Сорочан С. Б.</i> Про типову кар'єру вченого ромєя XV ст. (за матеріалами сатиричного діалогу «Мазаріс»).....	173
<i>Кахидзе Э.</i> Исторические данные о крепости Апсар.....	179
<i>Кіосак Д.</i> До абсолютної хронології найсхідніших поселень культури лінійно-стрічкової кераміки	187
<i>Козленко Р. О.</i> Монети ранньої Римської імперії в Ольвії: динаміка надходження	197
<i>Колесниченко А. М.</i> Нові черняхівські поселення на Кривоозерщині.....	206
<i>Croitoru C.</i> The <i>Venus pudica</i> Phenomenon (I). ITS beginnings.....	214
<i>Лагодич В.Ю., Овсінський Ю.В.</i> Зовнішньополітичні відносини Аварського каганату та Візантійської імперії у VI-VII ст.	219

<i>Левченко В. В.</i> З історії конфліктів у співтоваристві українських археологів наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр.....	225
<i>Лиман С. И.</i> Анализ средневековых источников в публикации К. П. Пауловича «Конспект, или краткое изложение дипломатики вообще» (1829)	231
<i>Ліхтей І. М.</i> Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 році.....	237
<i>Лобанова М. А.</i> Реконструкція плану трипільського поселення Сабатинівка I за архівними матеріалами.....	244
<i>Луговий О. М.</i> Ще раз про Маврокастрон та Аспрокастрон. «Чорне» ім'я «Білої» фортеці?	252
<i>Майборода П. А., Волканов С. И.</i> Римский эпос о Пунической войне: попытка перевода и комментария к книге II (1-60) Силия Италика	261
<i>Масюта Д. А., Пиструил И. В.</i> Археологические разведки вблизи парка «Дюковский сад» в г. Одессе	270
<i>Mercer M.</i> The Tower of London during the Wars of the Roses: The Bastard of Fauconberg's attempted attack of May 1471	278
<i>Милашевський О. С., Головка С. В.</i> Поселення черняхівської культури Лозувата-1 Ульянівського району Кіровоградської області.....	286
<i>Николаев Н. И.</i> Ольвийские «борисфены»: П. О. Карышковский или В. А. Анохин?	290
<i>Одрін О. В.</i> Грецькі <i>eschatia</i> і аграрна історія полісів Північної Надчорноморщини	299
<i>Охотников С. Б.</i> Научные археологические общества в Одессе.....	306
<i>Охріменко О. С.</i> Молитва ангелу-охоронцю з французького Часослова XIV ст. з колекції НБУВ.....	312
<i>Паламарчук С. В.</i> Об античных предшественниках городов левобережья Нижнего Дуная в Одесской области	316
<i>Пересунчак О. С.</i> Березівка III – пам'ятка білозерської культури на Середньому Побужжі	325
<i>Пилипчук Я. В.</i> Социальная терминология и властные структуры в истории Кавказской Албании	329

<i>Попова Т. Н.</i> Бициллиеведение: имена и смыслы.....	337
<i>Прохненко І. А., Жиленко М. А., Калініченко В. А.</i> Фальшивомонетна справа на Хустському замку	345
<i>Редина Е. Ф., Савельева Е. С.</i> К вопросу о терракотовых «погремушках» Боспора	354
<i>Руссев Н. Д.</i> Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднепровья в эпоху Золотой Орды.....	362
<i>Ручинська О. А.</i> Благодіяння ольвійської еліти у перші сторіччя н.е.	369
<i>Савельев О. К.</i> Фрагмент римского фигурного светильника из Тиры.....	374
<i>Сапожников И. В., Синельников А. С.</i> О римских земляных линейных укреплениях и дороге варваров близ Ольвии.....	381
<i>Снытко І. А., Бондаренко А. А., Алексеев А. М.</i> Новая ольвийская бронзовая монета V в. до н.э. из Гилеи	392
<i>Федорук А. В.</i> Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана	398
<i>Ціватий В. Г.</i> Концепт «конгруентність» у теорії та практиці дипломатії ранньомодерної Європи: інституціональний дискурс	405
<i>Чепіженко В. В.</i> Аристократичні спільноти в Англії XIV ст. (на матеріалах справи геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора)	411
<i>Черниенко Ю. А.</i> По поводу некоторых разногласий по вопросам истоков позднебронзовой металлургии юга Восточной Европы	419
<i>Янов Д. М., Корпусова І. В.</i> Російські срібні монети XIV–XX ст. в колекції Одеського археологічного музею: загальний огляд	425
<i>Кушнір В. Г., Сминтина О. В.</i> Олександр Миколайович Дзиговський (15.02.1953 – 29.12.2020)	430
Перелік скорочень	436

Наукове видання

Головний редактор
Нємченко Ірина Вікторівна

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я
Випуск XIII

В авторській редакції

Підписано до друку 22.02.2021 року
Папір офсетний

Формат 60×84/8
Тираж 100 екз.

Друк офсетний
Замовлення № 20

Видавництво тов «Удача», Свідоцтво ДК № 4241 від 23.12.2011р.
м.Одеса, вул. Гаванна, 3 тел. (048) 726-54-37, e-mail: mostik-1@ukr.net